

ki jo je Salamon pel
o ljubezni.

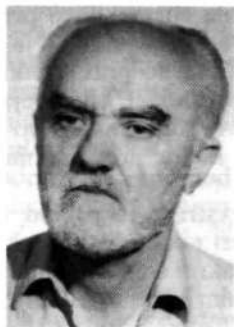
O ljubezni, ki je močna kakor smrt,
o ljubezni, ki je močnejša kakor smrt.

VČERAJ JE BIL
LEP DAN

Včeraj je bil lep dan,
dan ko še nikoli;
včeraj sem ljubil takó,
takó, ko še nikoli.

Včeraj je bil lep dan,
dan, ko še nikoli;
včeraj trpel sem tako,
tako, ko še nikoli.

Včeraj je bil lep dan,
lep dan, ko še nikoli . . .

František
Benhart

Sijajni dan po najbolj steničavi noči

Ko sem se rodil, mi je bilo brez enega samega dneva dvaindvajset let. Zgodilo se je pod razprtím svodom neke septembrske noči na bregu reke, ki se je imenovala Sava in je bila moja mati. Malo je manjkalo, pa še krst bi se bil udejanjil iste noči in na istem mestu (*krst pri Savi*): proti jutru so šli, najbrž iz ježiške gostilne v Tomačevo, pijanci – ne vem z gotovostjo, ali so bili zares pijanci, toda peli so prav po pijansko – in so kolektivno puščali vodo iz steze dol po bregu, pod katerim sem košček naprej ležal, poskušaje zaspati, brez odeje, le z zavihanim ovratnikom suknjiča. Pravi pravcati krst pa sem opravil sam samo nekaj uric pozneje. Komaj je zasijalo sonce, sem, prezebel, kot sem bil, skočil v valove mrzle, ampak čudovito čiste reke in se takoj pogrel. Na telesu in na duhu.

Pisalo je leto šestinštirideseto in sem prišel v Slovenijo kot štipendist češkoslovaškega ministrstva za šolstvo ter prosveto. Bilo je za enomesečno bivanje v Jugoslaviji, v resnici pa sem ostal le šestnajst dni. To pa zato, ker

sem dolgo zaman prosil za sovjetski tranzitni vizum skozi Madžarsko, čas pa je tekel. Nazadnje so mi kar na sovjetski ambasadi svetovali, naj poskusim brez vizuma. Sem poskusil, a sem se moral vrniti z madžarske meje domov v Prago. Niti drugič nisem dočakal vizuma in sem vnovič poskusil brez njega. Tokrat mi je bil usoda naklonjena: skupaj z mano so v kupeju sedeli sovjetski študentje, ki so se peljali iz Prage ali Varšave na mladinsko zborovanje v Budimpešto, pa so na meji ruskega vojaka brez težav prepričali, da sem »harošij mladjec« in da lahko zatisne oko nad mano.

V Ljubljano sem se peljal čez Beograd, drugače takrat ni bilo mogoče. V Beogradu sem se celo okopal v Savi, ne da bi bil vedel, da bo moja mati. Najbolj se od takrat spominjam debele plasti prahu, ki sem – skupaj z mnogimi drugimi, vode željnimi – brodil skozi reko in nazaj. V Beogradu sem tudi prenočil. V hotelu prve vrste na Terazijah – imena več ne vem – sem se utegnil samo podpisati v knjigo gostov (tako da mi je potem pozneje, precej pozneje, Oton Berkopec lahko zatrjeval, da sem takrat prav gotovo spal v tistem prvorazrednem hotelu): medtem sem spremenil oceno svojega gmotnega položaja in si poiskal prenočišče precej nižje kategorije. Od tam se spominjam sten. Ne samo tega, da so bile, marveč dejstva, da jih je bilo nepredstavljivo število. In še starega popa se seveda spomnim, ki je – tudi zaman – poskušal kot jaz zaspati v isti sobi z mano; in še tega, da mi je, nesrečnežu, svetoval: Najbolje je, če vzamete škarjice in vsaki odstrižete glavico.

Razumljivo, da tega nisem počel (škarjic ni bilo). Pa vendar sem dočakal jutro in dan ter nočni vlak za Ljubljano. To je pač stara izkušnja človeštva: po najgrši, najbolj steničavi noči prihaja praviloma sijajen dan. S to resnico v zavesti (še prej pa v podzavesti) premaguje človek od nekdaj najbolj črne trenutke svoje in vsečloveške zgodovine in še naprej obstaja kot vrsta, čeprav je vprašljivo, ali bo to držalo tudi za vso preostalo prihodnost. Ta sijajni dan je potem sijal v okna ljubljanskega brzovlaka, še posebej pa vzdolž hodnika v njegovem vagonu: tam je na enem koncu pri oknu stala neka deklica, na drugem koncu pa jaz. Niti ne vem, kdaj se je zgodilo, da sva – po daljši izmenjavi prostorsko dolgih, časovno prav kratkih pogledov – stala na istem, se pravi, njenem koncu. Vsekakor je bilo prej, kakor smo prišli v slovenske obsavske kraje. (Na lističu, ki sem na njegovo drugo stran nekaj dni pozneje narisal ljubljanski grad, imam pred njenim naslovom zapisano: *Banova Jaruga*.)

Na tem mestu naj si privoščim korak vstran: ta prihod v slovensko deželo ni bil moj prvi – prvič sem šel tu skozi marca 1939 v sklopu čeških beguncev iz takratne Podkarpatske Rusije. Takrat smo se peljali, skupaj kar enajst dni, prek Romunije (deloma s tovornim vlakom) smer Senta–Sombor–Vinkovci–Zagreb–Maribor–Avstrija... Torej že takrat sem se srečal s Savo, čeprav le od daleč, dobesedno iz brzovlaka. In se srečal s Slovenci. Namreč na kolodvoru v Mariboru, kjer sem doživel prvo in najbolj majestetično, nepozabno manifestacijo slovanstva, in sicer v slovensko–češki različici. Koliko slovenskih deklet je moralo priti pozdravit Čeha na kolodvor, če sem tudi jaz, še ne petnajstleten fantek, dobil fotografijo od dveh. Do danes jih hranim in zelo žal mi je, da nikdar nisem zvedel ničesar ne o Ljubi Brezočnik ne o Tatjani Kolarič, obe Strossmayerjeva 15, Maribor, kot piše zadaj na posnetkih. Skoraj petdeset let je že in človek kar ne more verjeti, da se je nad tema imenoma ter nad bežno izmenjavo pogledov in nekaj ne najbolj razumljenih besed res dokončno zaprla voda.

Zdaj pa nazaj k tistim vzdolžnim pogledom v brzovlaku sedem in pol leta pozneje. (Samo sedem in pol? Pa se zdi, da je minil cel človeški vek!) Reči je treba nemudoma, da je bila tista deklica pri oknu Slovenka. Čeprav je trenutno živela s starši v Beogradu (Čukarica, Udbinska 17), je bila čistokrvna Slovenka. Marija Zemnjak. Komaj osemnajst let. Peljala pa se je k stricu v Tržič. Na tamkajšnji naslov – Pot na pilarno 5 – sem ji potem iz Ljubljane napisal, tam pa naj bi jo enkrat tudi obiskal. Tako sva se vsaj ob slovesu na ljubljanskem kolodvoru zmenila. Vis maior pa je odločil drugače. Od prvega dne svojega ljubljanskega bivanja – prvo noč sem preživel pri Savi, ker sem prispel v nedeljo in na univerzi ni bilo nikogar (pa škarjic še vedno ni bilo v moji skromni opremi) – sem stanoval v študentskem domu na Kolodvorski 22. Pismo v Tržič sem napisal kar kmalu, odgovora pa ni bilo. V resnici je prišel in sem ga tudi dobil, toda šele pozneje, po vrnitvi v Prago. Moj sostanovalec na Kolodvorski, študent prava, Stane Poljanšek iz Ribnice, ga je šele po nekaj tednih čisto naključno odkril pri vratarju doma (temu je bilo moje ime čisto neznano) in mi pismo nemudoma poslal. Usoda si nadeva različne podobe. Tokrat si je nadela podobo vratarja in odločila, da se z Marijo Zemnjak ne bova nikdar srečala. Ostalo je samo pri izmenjavi nekaj pisem na liniji Beograd–Praga. Njena pisemca hranim do danes, celo tako dobro, da jih najdem le takrat, kadar jih ne iščem. Lepo bi bilo, če bi kaj citiral iz njih, na pamet pa lahko ponovim samo en stavek: »Sem še premlada za moža in dom...«, kar je bila reakcija na namig v mojem pismu, da bi se morda kmalu poročila.

Najina korespondenca je neprostovoljno prenehala z nesrečnim letom 1948, ampak popolnoma konec vsega le še ni bilo. Vsaj kar gre zame. Vselej, kadar sem slišal ali bral o Tržiču, se mi je utrnila misel o tej beograjski Slovenki. Jeseni 1956 sem bil dva dni gost na domačiji danes slovitega literarnega zgodovinarja dr. Jožeta Pogačnika v Kovorju, torej čisto blizu Tržiča, prišel sem celo v mesto, pa nisem si upal zakorakati po stopinjah Marije Zemnjak. Šele osem let pozneje, poleti 1964, sem se opogumil. Vračali smo se, moja družina in jaz, z morja domov (tokrat čez Avstrijo), ta dan smo vsi imeli v nogah vzpon iz Kredarice na Triglav in sestop v Vrata, utrujeni smo bili, da je bilo kaj, zato smo se odločili za zadnjo nočitev v Sloveniji – v tržiškem prenočišču (pravi hotel ni bil). Julijski večer je že dajal vedeti o sebi, postelje so vabile, jaz pa sem se odpravil na sprehod, ne da bi bil izdal pravi cilj sprehoda. Ta je kajpak bil: ulica Pot na pilarno, zdaj Partizanska, kot sem sproti zvedel, konkretno pa hiša številka pet. Naslov Marijinega strica. Noter v hišo mi ni bilo treba: pred vhomom sta sedela strejši gospod in gospa, pa sem ju brez zadrege naravnost vprašal, ali tu stanuje stric Marije Zemnjak. Nak, sta mi odgovorila, umrl je že, stanovala pa je tu Marija Zemnjak, pred nekaj leti pa se je poročila in preselila v Zahodno Nemčijo. Spet torej imam krompir. Če pa bi se bil odločil za »sprehod« že pred osmimi leti, ko sem bil gost Jožeta Pogačnika, bi bile verjetno stvari drugačne. Kaj bi, če bi... Čehi imamo lep pregovor na to temo, zaradi spodobnosti pa ga ne bom navedel. Za naslov v ZRN seveda nisem prosil.

Naj se povrnem k sijajnemu dnevu in sijajnim dnevom po *krstu pri Savi*. Najprej po zapiskih v koledarčku (ki ga na srečo ni bilo treba dolgo iskati): v ponedeljek 9. septembra naselitev v študentskem domu, v torek v uredništvu Slovenskega knjižnega zavoda pri redaktorju Božidarju Borku, v četrtek kopanje v Ljublanici Na Špici in obenem pisanje prispevka Pot

češke povojne lirike za radio Ljubljana, v petek prevod istega v slovenščino, v soboto na ljubljanskem gradu, v nedeljo na obronkih Ljubljane na Barju, v torek pri Emilu Smasku v gledališču, v sredo ponovno pri Borku v uredništvu in zvečer odhod z vlakom v Zagreb in na Sušak, v četrtek ves dan na morju, zvečer odhod v Beograd, v petek pred polnočjo v Beogradu (preostanek noči rajši na klopi v parku, gotovo je gotovo), v soboto zvečer odhod smer Budapest, tam v nedeljo čakanje od devetih do pol treh, v ponedeljek ob osmih zjutraj v Pragi, v torek napisan večji članek o sodobni slovenski literaturi Danica nad Triglavom (objavljen v tedniku Tvorba 27. novembra 1946), pet dni pozneje sestavek Kaj je novega v slovenski literaturi za dnevnik Zemědělské noviny (objava 22. 11. 1946).

In še en »corpus delicti« leži pred mano na mizi, dragocen spomin na moje prve slovenske dni. Štiri moje lastnoročne risbe s svinčnikom, ki me zanje še dandanašnji ni sram. Prvi dve sta (14. 9. 1946) z ljubljanskega gradu: na prvi grad od vzhoda, strmi breg navzdol, center mesta z nebotičnikom, čisto spodaj hiše v Streliški ulici, zadaj panorama Polhograjskega hribovja s špičastim Toščem, na drugi za drevesi samo malo Ljubljane, zato pa Cankarjev Rožnik s hribovitim ozadjem, tokrat brez Tošča. Drugi dve sličici (15. 9. 1946), ena z naslovom Od Ljubljane, sta le nalahko skicirani, kar prezračeni, drevesa in grmi, nekaj vaških hiš z gospodarskimi poslopji, na eni risbi voda, se pravi Ljubljanica. Pač barjansko (minattijevsko) tihožitje na obeh, v meni pa nad njima še zdaj razpoloženje, ki je zelo podobno takratnemu. (Tudi deklico pastirico s kravo vidim v duhu pred sabo kot takrat, čeprav je ni na risbi, in jo v duhu, takrat je bilo prav tako le v duhu, ponovno vprašujem, ali bo šla zvečer gledat Kamniti cvet – kdo pa bi se danes v Ljubljani še spomnil na ta ruski film?) Škoda, da bi zdaj zaman iskal te kraje. Kot seveda tudi mnoge druge. Vrnitve pač ni.

Večine svojih spominov na prvih enajst slovenskih dni in noči (danes jih imam že 329) kajpak ne morem dokumentirati, nosim jih kar v glavi, kolikor se niso izgubili v nepovrat. Takrat kot da še nisem bil (pa sem že bil!) potepuške narave: moje bivanje se je omejilo le na Ljubljano in njeno neposredno okolico, Barje, Savo, Tomačevo. Sicer pa sem takrat precej časa prebil v kopalkah na bregu Ljubljanice; kar trlo se je tam ljudi, ki so uživali v lepoti vode in sonca (toplo je moralo biti tisto septembrsko sonce). Kopanje sem kombiniral s koristno dejavnostjo: pisal sem *ex abrupto* (o češki poeziji) in prevajal, seveda slovensko poezijo; zapis pravi, da sem prevedel tu pesem Karla Destovnika-Kajuha Materi padlega partizana in Franceta Kosmača Nočni pohod v gorah. (To sta prvi dve – danes pa jih je 493. S prevodom proze pa sem poskusil že leto prej: nekaj malega iz Cankarja, Levstika . . .) Razume se, da bi moral izkoristiti kratek čas bivanja v Sloveniji bolj pametno kakor s svinčnikom v roki, moral bi bil iskati bolj stikov z ljudmi, moral bi bil bolj skrbeti, da ujamem kar največ duha in barv takratne slovenske prestolnice, ko že nisem prišel v druge slovenske pokrajine. Toda ne morem se zdaj preveč jeziti nase – saj nisem bil samo mlad in neizkušen in sramežljiv, tudi poznavanje jezika je bilo pičlo; kar je – recimo – zadostovalo pri Mariji Zemnjak v brzovlaku, ob nekajurni sproščeni, neženirani konverzaciji, daleč ni zagotavljalo vsaj minimalno uspešnega vzpostavljanja stikov z ljudmi, ki v bistvu niso imeli vzroka, da bi bili radovedni na pohlevnega, nezanimivega mladeniča; saj je o nezanimivosti govorila že njegova zunanja plat (koliko desetletij pozneje sem šele odkril možnosti bradice, četudi sivobele).

Toliko bolj se spominjam Ljubljancanov, ki so mi posvetili mnogo več časa in pozornosti, kot je bilo »nujno potrebno«. Moj sostanovalec Stane Poljanšek, vedno nasmejani Ribničan, je skrbel za praktično plat mojega ljubljanskega bivanja (nisem pozabil, kako me je napolnil v Povšetovo ulico po živilske karte, pa sem jih tudi res dobil), obenem pa mi je povedal marsikaj zanimivega o Slovencih nasplošno, posebej pa še o slovenskih dekletih (nekje na konceptu prevoda neke pesmi sem takrat čisto podzavestno zapisal njegove priljubljene besede *To je fajn punca*). Moj največji dobrotnik v takratni Ljubljani je bil Božidar Borko. Takoj prvi delovni dan sem ga obiskal v uredništvu Slovenskega knjižnega zavoda v neposredni bližini že takrat nepozabno dišečega Vodnikovega trga in dobil dragocene nasvete in tudi nekaj novih knjig, moje slovo v Ljubljano pa je spet veljalo njemu in uredništvu te založbe; kar mogoče je, da sem se z Borkom srečal še kdaj razen v teh dveh dneh, moji zapiski in tudi moj spomin pa molčijo o tem. Emil Smasek, takrat tajnik ljubljanske Drame, mi je tudi kot Borko nudil pomoč pri literaturi, še posebno pa, kadar je šlo za slovensko povojno dramatiko. Žal mi je, da nisem kdaj pozneje nikoli več prišel z Emilom Smaskom skupaj, čeprav sem ob svojih obiskih Slovenije večkrat povpraševal po njem. Zelo verjetno je, da sem ob svojem obisku Slovenije srečal še druge slovenske pisatelje oz. kulturnike, ne spomnim pa se nobenega imena ter moj koledarček tudi ne pove ničesar o tem. Za svoje drugo potovanje v Slovenijo, natančno čez deset let, pa že vem z gotovostjo, da sem se prvič srečal z Minattijem, Ingoličem, Koprivcem, Zlobcem, Kosom, Kosmačem, Kovičem, Pavčkom, Perocijevo, Hofmanom in drugimi. Kakšna razlika: leta 1956 se je tisto borno izpričano število dva povzpelo na nič manj kot petintrideset!

Čeprav leta 1946, vsaj po svojem takratnem dejanju in nehanju v Sloveniji, še nisem bil potepuh, sem bil vendarle toliko Čeh, da, prišedši v Jugoslavijo, nisem mogel oditi, ne da bi bil videl morje. Na slovensko morje takrat, vsaj tujcu, kot sem bil jaz, ni bilo moč priti, najbližje morje pa je bilo na Sušaku pri Reki. To sem zvedel pri takratnem Kompasu na Titovi zraven hotela Slon, ljubezniva uradnica pa mi je hkrati povedala, da lahko pridem na Sušak iz Ljubljane z vlakom takrat in takrat. (Še zdaj imam v ušesu njen miloglasni visoki o v besedi *lahkò* – velikokrat mi tam podzavestno zazveni, kadar se izražam o neki možnosti na ta ponosni, izrazito slovenski način.) Tako sem šel. Iz Ljubljane (po zapiskih) v sredo 18. 9. ob 18,10 čez Zagreb, na Sušak smo prispeli šele ob devetih v četrtek zjutraj. (Iz Sušaka potem odhod ob 20,30, prihod v Beograd v petek dopoldan ob enajstih.)

Neskončno potovanje, na srečo pa je bilo še malo Slovenije zraven: poleg mene je v kupeju sedela (zraven nje njena starejša sestra) slovenska deklica Gordana. Šla je domov v Podgrad in ni kadila kot njena sestra, to pa je vzbudilo v meni še toliko več simpatije. Navzočnost starejše sestre se je izkazala usodno: spričo tega nesvobodnega položaja nisem poskusil zvedeti kaj več kot za ime. Nisem pa je pozabil. Celó prozo sem mislil napisati o njej, ali mogoče točneje: njej na čast. Usoda je pa hotela, da sem te proze zapisal le zadnji stavek. Res je, da sem ta stavek že enkrat navedel, celo v Sodobnosti, res pa je tudi, da nosimo v glavi toliko lepih stavkov, ki jih nikdar ne izrečemo, da si potemtakem lahko upamo navesti enega kar dvakrat. Takole se glasi: *Ko jeseni završi v krošnjah osiromašenih dreves, mislim na Gordano*. Stavek je že tudi precej star, pa še vedno velja. Samo

vršenje v krošnjah dreves je postalo neobvezno. Pa še ime je zdaj pravzaprav že zamenljivo. Namesto Gordane konec koncev lahko pride Marija . . . ali Terezija . . .

Kajti kaj se v resnici pravi *misliti na Gordano*? Misliti na povezanost vsega z vsem, misliti s češkim pesnikom na koral (František Halas: *Mislite na koral / Maloverni / Mislite na koral*), misliti namreč na tisto, kar dviga med vzvišeno, izvorno čisto in pristno, neoskrunljivo s človeško hudobijo. Še drugače povedano: misliti na svojo rojstno reko. Tudi še in prav pred ustjem svojih voda v neskončno morje.